READING - PSYCHOLOGICAL MECHANISM. READING SCENES IN NOVELS

Anca Boldea
PhD. Student, University of Bucharest

Abstract:Michel Lobrot defines the reading process as "intellectual structuring work, affective involvement, a desire to communicate." Reading is a very complex act. Her motivations can be distinguished according to the social class, age, the physical state of the reader and the events that have taken place throughout his life. The reading process adapts to the intended purpose (for relaxation, for information), to the nature of the text (poetry, historical novel, art album) and circumstances (tiredness or vigilance, noisy or solitary environment). There are, therefore, countless ways to read: objective (recovering as much information as possible) or projective (restructuring information according to your interests or desiderata), eferent (attention focuses on living itself), linear (by going through the text step-by-step, as it develops), exploratory (in a superficial way, in order to get a general idea of the content) or selectively (avoiding redundant or uninteresting material for the reader). Reading a specific text or another may influence destinies, change the perception of a person, overturn a situation that seemed stable.
The text of the paper is populated with passages describing the effects of reading on characters from the novels: "Solenoid" by Mircea Cărtărescu, "Maitreyi" by Mircea Eliade, "Love at the time of cholera" and "General in his labyrinth" by Gabriel Garcia Marquez.

Keywords:reading scenes, psychology, Cărtărescu, Eliade, Marquez

Moto: „Vorbirea îl face pe om prompt, scrisul îl face exact, cititul îl face deplin.” (Francis Bacon)

Citim pentru a ne relaxa, pentru a învăța, citim pentru noi sau pentru alții. Oricum ar fi, lectura este un act foarte complex, care ne dezvoltă intelectul și ne face să trăim mai multe vieți într-una.

Motivațiile cititului pot fi distinse în funcție de: clasa socială, vârsta, starea fizică a cititorului și de evenimentele petrecute de-a lungul vieții. Se adaptează scopului urmărit (pentru relaxare, pentru informare), naturii textului (poezie, roman istoric, album de artă etc.) și circumstanțelor (stare de oboseală, de vigilență, ambianță zgomotoasă sau solitară).

Există, prin urmare, numeroase moduri de a citi:

a) obiectiv (recuperând maximum posibil de informații);
b) proiectiv (restructurând informațiile potrivit intereselor și dezideratelor proprii);
c) eferent (atenția se concentrează asupra a ceea ce rămâne ca reziduu după lectură);
d) estetic (atenția se concentrează asupra trăirii însăși);
e) liniar (performând textul pas cu pas, în ordinea desfășurării sale);

f) exploatatoriu (în survol, pentru a obține o idee generală asupra conținutului);
g) selectiv (scoțând materialul neinteresant sau repetitiv pentru cititor).[1]

Lectura poate fi studiată din două perspective diferite: explicarea și comprehensiunea.

Pe de o parte sunt vizate fenomenele cognitive- percepția, memoria, activitatea neuro-cerebrală, prin proceduri precum observația, experimentul și contruirea de modele; pe de altă parte, o interogație a subiectivității, menită să pună în evidență ceea se i se întâmplă unui cititor în timpul cititului.

Cititorul poate adopta față de un text fie un comportament obiectiv, tratându-l ca sursă de informație, fie o atitudine participativă, situându-se în mediul operei și empatizând cu personajele, ajungând până la anularea temporală a sentimentului propriei personalități.

Stroe Marcus și Doina Ștefana Săucan introduc în capitolul al VI-lea al volumului „Empatie și literatură", rezultatele unei „anchete printre cititori". Întrebările adresate cititorilor fac referire la: actul lecturii, preferințe în lectură, efectele psihologice ale lecturii și ponderea empatiei în actul lecturii.

Răspunzând unor întrebări privind motivația pentru lectură și implicațiile care privesc alegerea lecturii, marea majoritate a celor chestionați au afirmat că citesc dintr-o nevoie de cunoaștere, de autodepășire, ca act de plăcere și ca evadare din cotidian. Cititorii fac referire la rolul lecturii în desăvârșirea personalității, ca modalitate de „păstrare a sănătății și robusteții sufletești".[2]

În ceea ce privește modalitatea de lectură a operei literare, jumătate dintre cititorii chestionați s-au considerat adepții reflecției pe marginea celor citite, în timp ce cealaltă jumătate a mărturisit că preferă „cititul pe nerăsuflate". [3] Toate persoanele intervievate au răspuns afirmativ la întrebarea coautoratul cititorului la romanul citit, iar argumentul a fost: „romanul este o construcție deschisă la care fiecare cititor poate propune o interpretare proprie, descoperind poate unele noi sensuri la care autorul poate că nu s-a gândit, el poate propune pentru sine o continuare a romanului în cauză, anticipând variante de final."[4]

Cititorii și-au exprimat preferința pentru personajele complexe, vii, pozitive, îndrăznețe, dinamice, care inspiră încredere, bine construite, care exprimă versiuni originale de existență, cu care se pot identifica și alături de care pot lupta în timpul lecturii.[5]

În ceea ce privește efectele psihologice ale lecturii s-au identificat trei direcții diferite:

a) ideativă (se referă la influența pe care opera o exercită asupra formării personalității, asupra modificării de a gândi și a căutării de sine printre personaje, asupra formării idealului de viață, a imaginii de sine, a desăvârșirii morale)

b) emoțională (privește emoția produsă de actul lecturii, dar și părerea de rău produsă de parcurgerea ultimei pagini)

---

[1] Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Editura Polirom, Iași, 1998, pag.10
[2] Cf. Stroe Marcus, Doina Ștefana Săucan, *Empatie și literatură*, Editura Academiei Române, București, 1994, Cap. VI, pag.76
[3] Idem
[4] Ibidem, pag.78
[5] Cf. Stroe Marcus, Doina Ștefana Săucan, op. cit., Cap. VI, pp. 79-80

c) persuasiv-contaminatoare (cititorul se simte acaparat, încercat de un soi de obsesie și, tocmai de aceea, îi va face și pe ceilalți să citească romanul).[6]

Cititorul este un căutător de idei și de soluții. De aceea el trebuie să participe activ la actul lecturii.

Lectura îi sensibilizează pe cititori, până la limita de a-i face să împrumute identitatea personajului admirat. La întâlnirea cu un text acaparant, se petrece un miracol periculos: cititorul devine una cu personajul, viața și identitatea sa ștergându-se.

Pascal Quinard scria: „Cel care citește riscă să piardă puțin controlul asupra lui însuși. El este subjugat total în timpul lecturii până la limita de a-și pierde identitatea, cu riscul de a dispărea."[7]

Personaje care citesc

Lucrurile devin cu atât mai interesante când lectura face parte din viața personajelor din romane. Indirect sau direct, pasajele cu personaje care citesc, transmit viziunea autorului despre actul lecturii.

Conform lui Paul Cornea, există șase tipuri de lector:

a) lectorul *alter ego* (autorul însuși)

b) lectorul *vizat* (destinatarul unui text, cel pe care-l are nemijlocit în vedere emitentul unui text)

c) lectorul *prezumtiv* sau *ideal* (cititorul pe care și-l imaginează autorul când scrie un text)

d) lectorul *virtual, implicit* după Wolfgang Iser sau *model* după Umberto Eco (cititorul care recuperează absolut toate sensurile textului)

e) lectorul *înscris* (personaj în carte) și

f) lectorul real sau *empiric* (cititorul din lumea reală).[8]

Interesant este cazul lectorului *înscris* sau personaj în carte. „Cititorii pot deveni personaje cu statut complet, iar lectura însăși poate ajunge pretextul unei drame ficționale care se oferă pentru ceea ce este, în acest caz, o metalectură (lectură despre lectură). Exemple celebre ar fi Paolo și Francesca ai lui Dante (care citesc, în *Inferno V*, povestea iubirii ilicite a lui Lancialotto), Don Quijote al lui Cervantes și Emma Bovary a lui Flaubert".[9]

De plildă, în **romanul „Solenoid" de Mircea Cărtărescu**, personajul alter-ego citește obsesiv, topind în fiecare zi tomuri întregi. Lectura reprezintă un mod de evadare din tumultul lumii care devine deranjant pentru timidul personaj: „Fiindcă voiam să devin scriitor, m-am hotărât să dau examen la Litere. Am intrat fără probleme în vara lui 1975. Pe vremea aceea singurătatea mea era totală. Locuiam cu ai mei în Ștefan cel Mare. Citeam opt ore pe zi, răsucindu-mă de pe-o parte pe alta în pat, sub cearșaful umed de transpirație. Paginile cărții luau culoarea mereu schimbătoare a cerurilor vaste bucureștene, de la auriul amiezilor de vară până la rozul întunecat, apăsător, al serilor cu zăpadă din adâncul iernii".[10]

---

[6] Ibidem, pag.81

[7] Apud Pascal Quinard, în Christian Vandendorpe, *Du papyrus à l'hypertexte*, Boréal, Québec, Paris, 1999, pag.85

[8] Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Editura Polirom, Iași, 1998, pp. 61-62

[9] Matei Călinescu, *A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii*, Editura Polirom, Iași, 2003, pag. 130

[10] Mircea Cărtărescu, *Solenoid*, Ed. A 3-a, Humanitas, București, 2017, pp.26-27

Izolarea la care te supune lectura este notată: „Eram pe-atunci un adolescent în pragul nebuniei. Citeam mare parte din zi, și de multe ori mă prindeau zorii citind. Închideam cartea și mă culcam doar când auzeam primele tramvaie trecând pe Ștefan cel Mare. Nu aveam nici un prieten.″[11]

Lectura este acaparatoare, ca o intrare într-o zonă crepusculară în care timpul se contractă și se dilată în funcție de nevoile interioare ale personajului: „Nu-mi dădeam seama când se-ntuneca total. Mă găsea mama citind în camera scufundată-n întuneric, când pagina și litera aveau practic aceeași culoare și nu mai citeam, ci visam că merg mai departe în poveste, deformând-o după legile visului. Atunci mă dezmeticeam, mă-ntindeam, mă ridicam din pat- de-a lungul zilei o mai făcusem doar ca să merg la closet-și, invariabil, mă duceam la marea fereastră a camerei mele, de unde se vedea, revărsat sub fantastici nori, întreg Bucureștiul. (...) Mă-ntorceam apoi în vizuina singurătății mele, adânc sub pământ, ca să citesc mai departe, cu lumina aprinsă și cu altă cameră, identică, dilatată-n oglinda ferestrei, până ce oboseala mă copleșea.″[12]

Lectura devine din ce în ce mai pasională, ajungând să facă parte din ființa cititorului care caută căi de urmat în paginile cărților, care caută voci de guru, de învățător: „Am citit toate cărțile și n-am ajuns să cunosc nici măcar un singur autor. Am auzit toate vocile, cu limpezimea cu care le aude schizofrenul, dar nu mi s-a vorbit vreodată cu o voce adevărată. Am colindat prin miile de săli ale muzeului literaturii (...). Literatura e un muzeu închis ermetic, muzeu al ușilor iluzorii (...). Ca și sexul, ca și drogurile, ca toate manipulările minții noastre ce-ar vrea să spargă odată țeasta și să iasă la larg, literatura e o mașină de produs mai întâi beatitudine, apoi dezamăgire. După ce-ai citit zece mii de cărți, nu te poți opri să nu te-ntrebi: unde-a fost viața mea în tt acest timp?Ai înghițit de-a valma viețile altora, mereu cu o dimensiune în minus față de lumea în care exiști, oricât de uimitoare față de lumea în care exiști, oricât de uimitoare tururi de forță artistică ar fi ele. Ai văzut culturile altora și-ai simțit asprimea și dulcele și exasperantul altor conștiințe, care-au eclipsat și-au împins în umbră propriile tale senzații. Și măcar dac-ai fi pătruns în spațiul tactil al altor ființe ca tine, dar mereu și mereu ai fost doar rotit între degetele literaturii. Ți s-a promis mereu, pe o mie de voci, evadarea, în schimb ți s-a furat și bruma de realitate pe care o ai.″[13]

Biblioteca, spațiul propice lecturii, aproape uitată de ceilalți, are în permanență un vizitator fidel: „Citeam pe-atunci aproape două sute de cărți pe an. Aveam mereu pe lada studioului, la cap, teancuri de cărți din care citeam alternativ. Le luam de la biblioteca *B.P.Hasdeu*, de vizavi de șosea (...) Biblioteca era minusculă. Avea de fapt doar un antreu (...) și o singură cameră cu rafturi de cărți pe toate laturile. Cred că eram singurul cititor al bibliotecii (...)[14]

Cărțile sunt căutări ale sinelui. Alegerea lor nu este întâmplătoare. Cititorul alege o carte care vibrează cu sufletul lui, care pare a i se adresa în mod direct, asemenea unui sfătuitor, al

[11] Ibidem, p.143
[12] Idem
[13] Mircea Cărtărescu, *Solenoid*, Ed. A 3-a, Humanitas, București, 2017, pag. 51
[14] Mircea Cărtărescu, *Solenoid*, Ed. A 3-a, Humanitas, București, 2017, pag. 144

unui psiholog: „Citeam multă poezie, pe care-o și recitam în gura mare pe străzi, încât oamenii întorceau capul, compătimitor, după mine, ca și romane și eseuri. Îndeosebi mă interesau cărțile despre oameni singuri ca mine, cu care puteam avea, în fine, un adevărat dialog: *Însemnările lui Malte Laurids Brigge, Singur* de Strindberg, *Foamea* lui Hamsun...Citind în camera mea, nu mai știam când e seară și când e dimineață. Doar când nu mai vedeam literele aprindeam lumina. Atunci mobilele camerei, în simplitatea și umilul lor muncitoresc, prindeau o glazură metafizică și tăcută ″.[15]

Această lectură-voracitate se aseamănă cu aceea a generalului din **romanul „Generalul în labirintul său", scris de Gabriel Garcia Marquez**. Generalul practica o lectură haotică, citind orice carte îi pica în mână. Achiziționa cărți din toate colțurile lumii și multe dintre ele rămâneau necitite din lipsă de timp: „În primele zile, Fernando îi termină de citit volumele de istorii picante petrecute la Lima și nu reuși să se concentreze asupra nici unei alte lecturi. A fost ultima carte parcursă de el în întregime. Fusese întotdeauna un cititor vorace (...), dar lecturile sale erau dezordonate și nesistematice. Citea la orice oră, la lumina pe care o avea, fie plimbându-se pe sub copaci, fie călare, sub soarele ecuatorial, fie în penumbra caleștilor hurducăind pe caldarâmurile de piatră, fie legănându-se în hamac și dictând o scrisoare în același timp. Un librar din Lima se minunase de mulțimea și diversitatea cărților pe care le alesese dintr-un catalog general, în care se întâlneau de la operele filosofilor greci până la un tratat de chiromanție. (...) În ultima vreme citise tot ce-i căzuse în mână, neavând un singur autor preferat, ci mai mulți, în diferite etape ale vieții sale. Rafturile din nenumăratele case în care a trăit au fost întotdeauna doldora de cărți, iar dormitoarele și coridoarele s-au transformat în cele din urmă în defileuri pe unde abia te puteai strecura printre mormanele de cărți îngrămădite unele peste altele (...)"[16]

Manuela Sáenz este persoana de suflet a generalului. Ea este cea care îi alină singurătatea și tristețea prin lectură: „Manuela îi citi preț de două ore. (...) Citea la lumina slabă a sfeșnicului, așezată într-un fotoliu pe care se mai păstra blazonul ultimului vicerege, iar el o asculta întins pe pat cu fața în sus, îmbrăcat în hainele civile de casă și învelit cu poncho-ul din lână și vigonie."[17]

Personajul Florentino Arizo din romanul **„Dragostea în vremea holerei" de Gabriel Garcia Marquez** practică o lectură pătimașă, necontrolată, care îi va modela viața, gândurile și sentimentele în mod iremediabil. Citește cu precădere literatură cavalerească și, încet-încet își însușește poveștile de dragoste ca și cum ar fi ale lui. Cărțile îi construiesc în minte un ideal feminin pe care îl va căuta toată viața fără să îl găsească. Dragostea perfectă pe care și-o imaginează nu există în realitate și tocmai din acest conflict reiese nefericirea și nemulțumirea lui. Ajunge să citească din ce în ce mai mult, în speranța de a înlocui realitatea: „Cu timpul, lectura devenise pentru el un adevărat viciu. (...) citea volumul căruia îi venea rândul, ascultând parcă de o poruncă a fatalității, și, în pofida nenumăraților ani de lectură, n-a reușit niciodată să deosebească ce era bun de ce era rău în maldărele de cărți pe care le citise."[18]

[15] Mircea Cărtărescu, *Solenoid*, Ed. A 3-a, Humanitas, București, 2017, pp. 144-145
[16] Gabriel Garcia Marquez, *Generalul în labirintul său*, Editura Rao, București, 2006, pag.95
[17] Idem, pag.15
[18] Gabriel Garcia Marquez, *Dragostea în vremea holerei*, Editura Rao, București, 2014, pag.44

Romanul „Maitreyi" de Mircea Eliade este construit utilizând tehnica jurnalului. Naratorul-personaj, Allan, scrie despre povestea de dragoste pe care a trăit-o în India. O vede pe Maitreyi când „alegeam cărți pentru vacanțele de Crăciun".[19] Intră în casa inginerului Narendra-Sen în urma unei invitații primite sub formă de telegramă: „M-a întâmpinat omul de servici: - Sahib, aveți o telegramă din Calcutta. (...) nu m-am grăbit să o deschid. Când am citit-o însă, am rămas câteva minute surprins și decepționat. Narendra-Sen mă chema de urgență la centru."[20] În casa inginerului începe treptat înfiripărea unei frumoase, dar neîmplinite, povești de iubire.

Discuțiile despre scriitori și cărți îi apropie: „-Nu cunoașteți pe contele Lev Tolstoi (pronunță pe Lew în englezește: Liu), marele scriitor rus? Scrie foarte frumos; și a fost bogat, dar la bătrânețe a lăsat totul și s-a retras în pădure; parcă ar fi fost indian..."[21], „Noi doi, singuri, discutând despre virilitate; Walt Whitman, Papini și ceilalți. Ea a cetit puțin, dar mă ascultă. Știu că mă place. Mi-o spune. Mărturisește că s-ar da ca într-u poem din Tagore, pe plajă, în început de furtună. Literatură."[22]

Scenele în care citesc împreună devin din ce în ce mai erotice. Gesturile sunt notate treptat, cu minuțiozitate: „Patima crește, delicios și firesc amestec de idilă, sexualitate, prietenie, devoție. Când stau lângă ea pe covor, cetind împreună, dacă mă atinge, sunt excitat și mă turbur nebunește. Știu că și ea e turburată. (...) Ne spunem multe prin literatură. Câteodată ghicim amândoi că ne vrem."[23]

Gelozia lui Maitreyi pe iubita fictivă a lui Allan se manifestă prin refuzul acesteia de a-i citi când este bolnav: „-Ți-am adus ceva de citit, Allan, vorbi repede inginerul ca să curme scena. Fiica mea a ales *Out of the East* a lui Lafcadio Hearn. Dar acum e prea târziu să-ți mai citească.

-N-am să pot ceti deloc, babà, vorbi Maitreyi. Engleza mea e incomprehensibilă (spuse cuvântul acesta cu o vădită grijă de pronunție și accent).[24]

Cei doi folosesc poezia pentru a-și dezvălui detalii despre iubirea lor tăinuită: „Cum îmi interpreta ea pe Kalidasa și cum găsea în fiecare vers de dragoste un amănunt din dragostea noastră tăinuită."[25] Allan se surprinde admirând aceleași lucruri precum Maitreyi, contagiat de personalitatea acesteia: „Ajunsesem să-mi placă numai ceea ce îi plăcea și ei: muzica, poezia, literatura bengaleză. Mă străduiam să descifrez în original poeziile vaishnave, citeam emoționat traducerea *Shakuntalei*, și nimic din cele ce mă interesau odinioară nu mai îmi reținea acum atenția. Priveam rafturile cu cărțile de fizică fără nici un fior."[26] Interesele literare îi sunt schimbate.

[19] Mircea Eliade, *Maitreyi*, Editura Minerva, 1986, pag.7
[20] Idem
[21] Idem, pag.35
[22] Ibidem, pag.60
[23] Mircea Eliade, *Maitreyi*, Editura Minerva, 1986, pag.60
[24] Mircea Eliade, *Maitreyi*, Editura Minerva, 1986, pag.29
[25] Idem, pag.90
[26] Ibidem

Cu toate că e îndrăgostit de ea, Allan o bănuiește în permanență pe Maitreyi de naivitate și de superficialitate. Îi reproșează în jurnal că are mintea plină cu vise, că e „un copil care a cetit prea multe”.[27]

Biblioteca este prilejul ca cei doi să se bucure de intimitate, sub pretextul învățării limbii franceze. Allan se oferă să o învețe pe Maitreyi franceza, iar Maitreyi să îl învețe bengaleză. Întâlnirile din bibliotecă, din ce în ce mai dese, accelerează apropierea dintre cei doi. Intensitatea sentimentelor crește și, de la un simplu joc de-a aranjatul cărților, cei doi ajung să trăiască experiența erotică supremă. „Pe Maitreyi am întâlnit-o a doua zi după-amiază, înainte de ceai, în pragul bibliotecii, așteptându-mă.

-Vino să-ți arăt ce-am făcut, mă chemă ea.

Adusese vreo cincizeci de volume pe o masă și le așezase cu cotoarele în sus, în așa fel încât să poată fi cetite unul după altul.

-Dumneata începi din capul ăsta al mesei, iar eu de dincolo. Să vedem la ce volum ne întâlnim, vrei? (...)

Pusei mâna pe un volum și întâlnii mâna Maitreyiei. Tresării.

-La ce volum ai ajuns? mă întrebă.

deodată, de bucurie, de încântare, nu știu, dar îmi spuse cu un glas stins:

-Ai văzut ce *neașteptat* avem înaintea noastră?

Zâmbii sugestionat și eu puțin de coincidența aceasta, deși majoritatea volumelor de pe masă aveau titluri caracteristice: *Visul*, *Ia-mă cu tine, Ajutor!*, *Nimic nou?*(...)”[28]

Cititul a fost dintotdeauna un subiect controversat deoarece sădește în mintea cititorului semințele noi ale unor idei.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, lectura era privită ca îndeletnicire periculoasă, mai ales pentru femei și pentru oamenii de rând. Se credea că exercită o atracție demonică și încurajează relațiile amoroase în afara căsniciei. Femeile riscau să-și piardă castitatea și puritatea. Critica împotriva lecturii practicate în exces viza cu precădere romanul sentimental.

Despre persoanele necultivate se credea că nu își puteau controla dorința de a citi. Acestea se identificau de multe ori cu personajele, confundând viața reală cu ficțiunea. Într-un articol publicat de profesorul universitar Alexandru Ofrim, cu titlul „Viciul lecturii″, acesta menționează că numai elitele masculine, care dispuneau de un bun control al sinelui, puteau include lectura în viețile lor, fără a se afla în pericol.[29]

Dicursul teologic și moral care prezenta lectura ca *periculosa in fide* (periculoasă pentru credință), a fost completat de cel medical. Lectura este comparată cu efectele narcoticelor, alcoolului și drogurilor.[30] Rousseau a criticat literatura de ficțiune, pe care nu o recomanda copiilor și tinerilor.

---

[27] Mircea Eliade, *Maitreyi*, Editura Minerva, 1986, pag.38

[28] Mircea Eliade, *Maitreyi*, Editura Minerva, 1986, pp. 73-74

[29] https://www.scribd.com/document/40695257/Viciul-lecturii-Dilemateca

[30] Cf. Alexandru Ofrim, articolul *Cum citeau femeile. Reprezentări ale lecturii feminine*, Dilema veche, 15 septembrie 2011, http://dilemaveche.ro/sectiune/dilemateca/articol/cum-citeau-femeile-reprezentari-ale-lecturii-feminine

În prezent, atitudinea față de citit este radical schimbată. Lumea este încurajată să citească, deoarece percepția generală este că cititul dezvoltă intelectul.

BIBLIOGRAPHY

- Gabriel Garcia Marquez, Dragostea în vremea holerei, Editura Rao, București, 2014
- Gabriel Garcia Marquez, Generalul în labirintul său, Editura Rao, București, 2006
- Matei Călinescu, A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii, Editura Polirom, Iași, 2003, pag. 130
- Mircea Cărtărescu, Solenoid, Ed. A 3-a, Humanitas, București, 2017
- Mircea Eliade, Maitreyi, Editura Minerva, 1986
- Pascal Quinard, în Christian Vandendorpe, Du papyrus à l'hypertexte, Boréal, Québec, Paris, 1999
- Paul Cornea, Introducere în teoria lecturii, Editura Polirom, Iași, 1998
- Stroe Marcus, Doina Ștefana Săucan, Empatie și literatură, Editura Academiei Române, București, 1994

Resurse online

- Alexandru Ofrim, articolul Cum citeau femeile. Reprezentări ale lecturii feminine, Dilema veche, 15 septembrie 2011, http://dilemaveche.ro/sectiune/dilemateca/articol/cum-citeau-femeile-reprezentari-ale-lecturii-feminine

- https://www.scribd.com/document/40695257/Viciul-lecturii-Dilemateca